

Radil Fətullayev

**BEYNƏLXALQ
MÜHASİBATLIĞA
GİRİŞ**
(IFRSəsasında)

BAKI–2015

Müəllif: **Radil Fətullayev**
Beynəlxalq Mühasibatlığa Giriş (IFRS əsasında).
Beynəlxalq uçot və hesabatı sərbəst şəkildə
öyrənmək istəyənlər üçün vəsait.
Bakı, «Nurlar» Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi, 2015.
– 344 səh.

Elmi redaktor: **Vaqif Quliyev**
iqtisad elmləri namizədi, dosent

Məsləhətçi qrup: **Fərid Abbaslı, İbad İbadov, Ülviyyə Fətullayeva**
İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzinin (İATM-
in)ekspertləri

Rəyçilər: **Mehdi Babayev**
Professional mühasib jurnalının baş redaktoru,
audit mütəxəssisi

Firudin Sultanov
dosent, Qafqaz Universitetinin
“Mühasibat uçotu” kafedrasının müdiri

Mirismayıl Seyidov
Xəzər Universitetinin müəllimləri

Zaur Əhmədov
iqtisad elmləri namizədi
Azərbaycan Universitetinin müəllimi

Xalid Kərimov
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru (PhD),
Qarant Holdingin maliyyə müdiri, ACCA üzvü

Ruslan Atakişiyev
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru (PhD), İqtisadi
Resursların Öyrənilməsi ictimai birliyinin sədri

Abdulkərim Sadıqov
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetinin
“Mühasibat uçotu” kafedrasının müəllimi

Kitabda müasir dövrdə tətbiq olunan beynəlxalq mühasibat uçotu və hesabatının formalaşması mərhələləri, GAAP və IFRS-in mahiyyəti, nəzəri-metodoloji əsasları, tətbiqi prinsipləri, müxtəlif təsərrüfat əməliyyatlarının hesablarda qeydiyyatı, informasiyanın maliyyə hesabatı formalarında əks etdirilməsi qaydaları, həmçinin maliyyə hesabatının informasiyası əsasında təhlilin aparılması metodikası və sair məsələlər qısaca nəzərdən keçirilmişdir.

ISBN: 978–9952–490–88–6

© «İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzi (İATM)», 2015

M Ü N D Ə R İ C A T

Təqdimat	8
Kitabdan istifadə qaydaları	9-11

Fəsil 1. Məüsisənin fəaliyyəti və mühasibatlıq haqqında ilkin anlayışlar	12-31
1.1. Məüsisənin mahiyyəti və formaları	12
1.2. Məüsisənin daxili və xarici mühiti	15
1.3. Məüsisənin strukturu və idarə edilməsi metodları.....	15
1.4. Mühasibat uçotu nə üçün lazımdır?	18
1.5. Maliyyə uçotu və idarəetmə uçotu nədir?	19
1.6. Maliyyə uçotu və hesabatının əsası elementləri.....	22
1.7. Maliyyə hesabatı formalarının qarşılıqlı əlaqəsi.....	23
1.8. Mühasibin əsas vəzifələri.....	26
1.9. Maliyyə bərabərliyində əməliyyatların əks etdirilməsi.....	27

Fəsil 2. Beynəlxalq uçot və hesabatın nəzəri – metodoloji əsasları	32-51
2.1. Mühasibat uçotunun tarixi.....	33
2.2. Dünya mühasibatlıq məktəbləri	38
2.3. Beynəlxalq uçot və hesabatın konseptual əsasları.....	43
2.4. İkitərəfli qeydiyyat konsepsiyası.....	48
2.5. Uçot siyasətinin formalaşması və açıqlanması	45

Fəsil 3. Maliyyə hesabatı formaları ilə tanışlıq	52-66
3.1. Maliyyə hesabatı haqqında ümumi anlayış	52
3.2. Balans hesabatı, onun məqsədi tərkib elementləri	53
3.3. ABŞ və Avropa standartlarına görə balansinforması.....	56
3.4. Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat (MZHH)	59
3.5. Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat.....	61
3.6. Maliyyə hesabatına izahlı qeydlər.....	65

Fəsil 4. Maliyyə hesabatı formalarının hazırlanması mərhələləri və ikili yazılış texnikası	67-88
4.1. Maliyyə hesabatının hazırlanması üsulları.....	68
4.2. Maliyyə hesabatlarının hazırlanma mərhələləri	68
4.3. T-hesabda və jurnalda əməliyyatların qeydiyyat	70
4.4. Baş kitablara qeydin aparılması	79
4.5. Sınaq balansının tərtib edilməsi	83
4.6. Düzəliş qeydləri və düzəliş olunmuş sınaq balansı.....	85

4.7. Mənfəət və zərərlər haqqında hesabatın hazırlanması	87
4.8. Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabatın hazırlanması	88
4.9. Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabatın hazırlanması.....	88

Fəsil 5. Hesablar Planı və hesabların təsnifatı 89-98

5.1. Hesablar planı nə üçün lazımdır?	89
5.2. Hesablar planının məntiqi əsası	90
5.3. Hesabların təsnifatı.....	91
5.4. MMUS-da hesablar planı	95
5.4. Kommersiya təşkilatlarında ən çox istifadəolunan hesablar.....	97

Fəsil 6. Müxtəlif tipli əməliyyatların ikitərəfli qeydiyyat üsulu ilə təsviri 99-120

6.1. Təsərrüfat əməliyyatlarının ümumi təsnifləşdirilməsi	99
6.2. İnvestisiya (maliyyə) qoyuluşu əməliyyatları	100
6.3. Borc götürmə əməliyyatları.....	102
6.4. Alışlar və xərclərin çəkilməsi əməliyyatları	103
6.5. Gəlirlərin əldə edilməsi əməliyyatları.....	105
6.6. Əvvəlcədən ödəmə (avans) əməliyyatları	106
6.7. Borcvermə və qaytarma əməliyyatları	108
6.8. Mənfəətin bölüşdürülməsi əməliyyatları.....	109
6.9. Praktik tapşırıq	111

Fəsil 7. Düzəliş qeydləri və köməkçi hesabların bağlanması qeydləri 121-135

7.1. Düzəliş qeydlərinin mahiyyəti və növləri	121
7.2. Uzunmüddətli və qısamüddətli aktivlərə düzəliş qeydləri	122
7.3. Debitor borcları üzrə düzəlişlər.....	123
7.4. Əvvəlcədən ödəmələrə düzəlişlər	124
7.5. Öhdəliklər (kreditor borclar) üzrə düzəlişlər.....	125
7.6. Müvəqqəti hesabların bağlanması və ya son qeydlər.....	126
7.7. Düzəliş qeydlərinə aid praktiki tapşırıq	129

Fəsil 8. Uzunmüddətli maddi aktivlərin (əsas vəsaitlərin) uçotuna hesabatda əksi 136-158

8.1. Uzunmüddətli aktivlərin mahiyyəti, təsnifatı və amortizasiyası....	136
8.2. Uzunmüddətli aktivlərin ilkin dəyərinin müəyyən edilməsi və uçotu	140
8.3. Torpaq, tikili və avadanlıqlar üzrə məsrəflərin kapitallaşdırılması	142
8.4. Uzunmüddətli aktivlərin amortizasiyasının uçotu	144

8.5. Uzunmüddətli aktivlərin balansdan silinməsi halları və onların uçot və hesabatda əks etdirilməsi.....	146
8.6. Uzunmüddətli aktivlərin amortizasiyasının hesablanması metodları	148
8.7. Uzunmüddətli aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsi və onun uçotu.....	153
8.8. Əsas vəsaitlərin təmiri ilə bağlı məsrəflər.....	154
8.9. Praktiki tapşırıq (həlli ilə birgə)	155
Fəsil 9. Qeyri-maddi aktivlərin və qudvilin uçotu.....	159-166
9.1. Qeyri-maddi aktivlərin mahiyyəti	159
9.2. Qudvilin mahiyyəti.....	160
9.3. Qudvilin hesablanması və uçotu	161
9.4. Qeyri-maddi aktivlərin (Qudvilin) yenidən qiymətləndirilməsi və uçotu.....	164
9.5. Tədqiqat və təcrübə-konstruktor işləri üzrə məsrəflər	165
Fəsil 10. Ticarət əməliyyatlarının və ehtiyatların uçotu.....	167-185
10.1. Ticarət əməliyyatlarının mahiyyəti və uçotu.....	167
10.2. Ticarət əməliyyatları zamanı istifadə olunan sənədlər.....	168
10.3. Ehtiyatların (inventory) mahiyyəti və təsnifatı	168
10.4. MHBS 2 “Ehtiyatlar”	169
10.5. Satılan malların xərclərinin hesablanması qaydası	170
10.6. Ehtiyatların uçotu sistemləri	175
10.7. Praktikinümunələr (həlli ilə birgə)	179
Fəsil 11. Ehtiyatların maya dəyərini hesablanması metodları	186-193
11.1. Ehtiyatların maya dəyəri nə üçün hesablanır?	186
11.2. Ehtiyatların maya dəyərini hesablanmasının 4 metodu	187
11.3. FİFO metodu ilə maya dəyərini hesablanması.....	188
11.4. LİFO metodu ilə maya dəyərini hesablanması.....	190
11.5. Orta maya dəyəri metodu ilə maya dəyərini hesablanması.....	191
11.6. İnflyasiya şəraitində maya dəyərini hesablanması metodları.....	193
Fəsil 12. Debitor borcları, ümitsiz borclar və debitor xarakterli sair aktivlərin uçotu	194-209
12.1. Debitor borclarının mahiyyəti və növləri.....	194
12.2. Debitor borclarının uçotu və kontrol hesablar	196
12.3. Ümitsiz və şübhəli borclar.....	198
12.4. Ümitsiz borcların birbaşa silinmə metodu ilə uçotu.....	199

12.5. Ümitsiz borcların ehtiyat metodu ilə qiymətləndirilməsi və uçotu	200
12.6. Ümitsiz (şübhəli) borclar üzrə xərclərin qiymətləndirilməsi metodları.....	203
12.7. Ümitsiz borcların bərpa edilməsinin uçotu	206

Fəsil 13. Valyuta məzənnələrinin uçotu və hesabatda əksi 210-218

13.1. Valyuta məzənnəsinin mahiyyəti və ilkin anlayışlar	210
13.2. Valyuta növlərinin uçotu hansı hesablarda aparılır?	211
13.3. Valyuta məzənnəsindən yaranan gəlir və xərclərin uçotu və hesabatda əks etdirilməsi	212
13.4. Dövrün sonunda xarici valyutaların dəyərləndirilməsi və spot məzənnə	215

Fəsil 14. Kreditor borclarının və digər öhdəliklərin uçotu və hesabatda əks etdirilməsi 219-234

14.1. Öhdəliklərin mahiyyəti və növləri	219
14.2. Kreditor borclarının mahiyyəti və uçotu	221
14.3. Tikinti müqavilələri üzrə kreditor borclarının uçotu.....	222
14.4. İcarə müqavilələri üzrə kreditor borclarının uçotu vəhesabatda əksi..	223
14.5. Gələcək dövrün gəlirlərinin və avansların uçotu	225
14.6. Vergi və sair məcburi ödənişlərin uçotu və hesabatda əks etdrilməsi	226

Fəsil 15. Qiymətləndirilmiş öhdəliklərin uçotu..... 235-250

15.1. Qiymətləndirilmiş öhdəliklərin, şərti öhdəliklərin və şərti aktivlərin mahiyyəti.....	235
15.2. Qiymətləndirilmiş öhdəliklərin tanınması və uçtu	236
15.3. Zəmanətin mahiyyəti, müəyyən edilməsi və uçotu.....	238

Fəsil 16. Mənfəət vergisinin və təxirə salınmış vergi aktivlərinin və öhdəliklərinin uçotu..... 241-265

16.1. Vergi xərclərinin mahiyyəti	241
16.2. Mənfəətin mahiyyəti və növləri	243
16.3. Mənfəət vergisi necə hesablanır?	244
16.4. MHBS və MMUS-da mənfəət vergisi	245
16.5. Cari mənfəət vergisinin uçotu	247
16.6. Uçot mənfəəti və vergi tutulan mənfəət arasındakı fərqlər	250
16.7.Daimi fərqlərin mahiyyəti və uçotu	251
16.8. Müvəqqəti fərqlər və təxirə salınmış vergi	253
16.9. Təxirə salınmış mənfəət vergisinin uçotuna aid nümunələr	254

Fəsil 17. İstehsalməsrəflərinin uçotu və hesabatda əks

etdirilməsi	266-280
17.1. Xərclərinin mahiyyəti və ümumi təsnifatı.....	266
17.2. İstehsalat məsrəflərinin strukturu və uçotu ilə bağlı bəzi mühasibat yazılışları	270
17.3. İstehsalatməsrəflərinin və məhsulun maya dəyərinin hesablanması-nın bəzi düsturları.....	273
17.4. İstehsal məsrəflərinin uçotu və hesabatda əksinə dair bəzi nümunələr	275

Fəsil 18. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat.....281-303

18.1. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatın (PVHHH) hazırlanması məqsədləri	281
18.2. Amerika standartlarına görə PVHHH-nin strukturu	282
18.3. MHBS 7-də PVHHH-nin strukturu.....	283
18.4. Mühasibat bərabərliyi və PVHHH	285
18.5. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatın hazırlanması metodları	288
18.6. PVHHH-nin hazırlanmasına aid praktiki nümunələr	299

Fəsil 19. Maliyyə hesabatının təhlili.....304-315

19.1. Maliyyə hesabatının təhlilinin məqsədləri	304
19.2. Maliyyə hesabatının təhlili metodları.....	305
19.2.1. Üfüqi təhlil.....	305
19.2.2. Trend təhlili	308
19.2.3. Şaquli təhlil.....	309
19.3. Maliyyə hesabatının əmsallar vasitəsilə təhlili	311
19.3.1. Likvidlik əmsalları.....	311
19.3.2. Dövrüyyə əmsalları.....	312
19.3.3. Rentabellik əmsalları	314

ƏLAVƏLƏR.....316-340

Məsələ 1	316
Məsələ 2	319
Kommersiya təşkilatları üçün MMUS üzrə Hesablar planı	323
Beynəlxalq mühasibat uçotu və hesabatına dair terminoloji lüğət.....	331

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı.....341-243